

SHASHMAQOM- O'ZBEK XALQINING MUSIQIY MEROSI.

Buxoro davlat universiteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrası 12-1vokal 21
guruh talabasi

Shabonov Firdavs Umidovich

San'atshunoslik va pedagogika kafedrası katta o'qituvchisi

Ramazonova O'g'iloy

Annotatsiya: Ushbu maqolada shashmaqomning asosan o'zbek xalqining musiqiy merosida asosiy o'rin tutishi, maqom turkumlari haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Shashmaqom, Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh, Iroq, Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari.

Shashmaqom (ruscha: *Шаашмаком*; tojikcha: *шаашмақом*; forscha: مقامشش) — Markaziy Osiyo (asosan, o'zbek va tojik) xalqlari musiqiy merosida markaziy o'rin tutgan maqomlar turkumi; parda, ohang, usul, shakl, uslub kabi vositalar bilan o'zaro uzviy bog'langan mumtoz kuy va ashulalar majmui. U muayyan shart sharoitlarda musiqiy folklor hamda kasbiy musiqi yo'nalishlarida orttirilgan ko'p asrlik ilmiy-ijodiy tajriba hamda izlanishlar natijasida yuzaga kelgan. Shashmaqom milliy hamda mintaqaviy mumtoz musiqi an'analarining tarixan uzun taraqqiyot jarayoni natijasida bir qator bastakorlar avlodi san'atining qomusiy mahsulidir. O'rta asr Yaqin va O'rta Sharq xalqlari musiqi ilmidagi maqom, asosan, parda tuzilmalari tushunchasini hamda ularga mos holda yaratilgan kuy va ashulalarni ifodaladi. Maqomlar dastlabki davrda tarqoq shakllarda rivojlandi, XII-asrda esa Safiuddin al-Urmaviy ularni o'n ikki asosiy maqomdan iborat nazariy tizim shakliga keltirdi.

XVII asrdan so'ng O'n ikki maqom tizimi inqirozga uchrab, uning negizida Sharq xalqlari orasida maqomlarning yangicha milliy va mahalliy shakllari vujudga kela boshladi. Xususan, XVIII asrning o'rtalarida O'rta Osiyoning yirik madaniy markazlaridan biri Buxoro shahrida saroy sozanda, xonanda va bastakorlari ijodiy ijrochilik faoliyatida shashmaqom uzil-kesil shakllanib, Buxoro maqomlari, Buxoro Shashmaqomi nomlarida ham yuritildi. O'zbek maqom turlaridan Xorazm maqomlari, Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari, shuningdek, yovvoyi (erkin ko'rinishdagi) maqomlar, surnay, dutor yo'llari va boshqalar shashmaqom ta'sirida rivojlandi. O'tgan zamon bastakorligida keng qo'llangan amal, kor, naqsh, pehrav, savt, taron, qavl kabi janrlarning noyob namunalari shashmaqom tarkibida bizgacha

yetib keldi. Shashmaqom Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh va Iroq maqomlaridan tashkil topgan bo'lib, jami 250 dan ortiq har xil shakldagi kuy va ashula namunalardan iborat. Shu kunga qadar sozanda, hofiz va bastakorlar maqom yo'llarining ko'plab ijroviy talqinlarini kashf etdilar, ovo, tanbur, surmay, dutor va boshqalar maqom yo'llarida bir qismli va turkumli asarlar ijod qildilar, ular asosida yangi kuy va ashulalar yaratdilar. Shashmaqom shakli bastakorlik san'atining mahsulidir. Bastakorlik an'analari ham juda qadimdan boshlab davom etib kelmoqda. Temuriylar, ayniqsa Navoiy davrida, keyinchalik XVI-XVII asrlarda bastakorlik san'ati yuksak darajada bo'lganligi qo'lyozma manbalarda ma'lum. Bastakor so'zi tojikcha bo'lib, bog'lovchi, bastalovchi ma'nosini anglatadi. O'tmishda bastakorlarning faoliyati turlicha bo'lgan. Dastlab ular maqomlar va xalq musiqa asarlari asosida betakror kuy va ashulalar yaratganlar. Yana, bastakorlar maqom pardalari negizida yangi-yangi yo'llar, yaratganlar, tayyor kuyga yangi pardalar kiritib, yoki uni boshqa doira usuliga tushirib, jozibali va mukammal asarlarni yuzaga keltirganlar. Binobarin, she'r matnlarining ashulaga shaklan hamda mazmunan moslab tushirilishiga ham alohida ahamiyat berganlar. Shashmaqomdagi turkumlarning yuzaga kelishila bastakorlardagi bunday tajriba alohida ahamiyat kasb etadi. Ba'zan sho'balar, masalan, Buzruk maqomidagi Talqini Uzzol, Nasri Uzzol va Ufari Uzzol qismi ohangdosh ashulalar bo'lib, faqat doira usuli va she'r o'lchovidangina farq etadi. Shashmaqom turkumlari ko'pincha ashulalarning yangidan-yangi variantlarini yaratish bilan takomillashtiriladi.

Shunday qilib, Shashmaqom o'tmishdagi bastakorlik an'alarining mahsuli sifatida, maqomchilikdagi boy tajribaga asoslangan holda yuzaga keldi. Keyingi ikki asrdan ko'proq, o'tgan davr ichida, bir sozanda – xonandadan ikkinchisiga og'zaki tarzda o'tib kelishi jarayonida Shashmaqom tobora juda katta o'zgarishlarga uchradi va bizgacha etib keldi. Bu narsa XIX asrda tuzilgan va maqomlarga aytilgan she'r to'plamlaridagi maqom va sho'balar nomini, she'r o'lchovlari hozirgi maqom qismlari bilan solishtirilsa, yaqqol seziladi. Shashmaqom o'zbek xalqi musiqa merosida juda katta o'rin tutadi Shashmaqom yo'llarida milliy va mahalliy musiqaning boy ohanglari, vazn xususiyatlari, doira usullari va ashulalar she'rlarini moslab tushira bilish qoidalariga bog'liq qator tomonlar mujassamlangan.

Xalq musiqa asarlarining qaysi birini olib qaramang, ular u yoki bu maqom yoki uning sho'ba pardasi, kuy tuzilishi, doira usuliga juda o'xshashligani bilib olish mumkin. Keyingi kuzatishlar Shashmaqom, xalq musiqa merosining asosini tashkil etadi deyishga imkon beradi. U 250 ga yaqin cholg'u va ashula yo'llarini o'z ichiga

oladi. Ular asosida yaratilgan yuzlab xalq kuy va ashula namunalari, surnay yo`llari hisobga olinsa, maqomlarning xalq musiqasida tutgan o`rni naqadar baland ekanini yana bir bor bilib olish mumkin. Shashmaqomga kirgan oltita maqomning har biriga alohida to`xtalib o`tishdan avval maqomlarning tuzilish qoidalari haqida umumiy tarzda tushuncha beramiz. Shashmaqom - tojikcha olti maqom demakdir. Shashmaqom tarkibidagi Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh va Iroq maqomlarining har biri yirik shakldagi turkumli asarlar bo`lib, 20 tadan 45 tagacha katta va kichik hajmdagi maqom yo`llarini o`z ichiga oladi. O`tmishda maqomlarning ijri etilishida tanbur va doira etakchi sozlardan hisoblangan. Maqom qismlari turkum tarzida yoki yakka kuy va ashulalar tarzida yakka navozanda xonanda yoki dastalar tamonidan ijro etilgan. Jo`rnavozlik tarkibida Ikkita tanbur, bitta dutor, bitta qubuz yoki sato, doira va bir necha hamnafas xonandalar bo`lgan. Ko`rinib turibdiki, dastaga yolg`iz torli asboblari kiritilgan. Bizningcha tanburning etakchi soz deb qabul qilinishiga ham ma`lum sabab bor. U turli maqomlarga moslab sozlashga qulay bo`lgan. Mabodo ashulachining ovozi keng diapazonli maqom yo`llariga yeta olmasa, uni bir-ikki pardaga past qilib sozlash mumkin edi. Olti maqomlarga asboblarni sozlashda ham tanbur qandaydir o`lchovli soz bo`lgan. Binobarin uni turli maqomlarga moslab sozlash mumkin. Shu sababli olti maqomga tanbur uch xil (kvinta, kvarta va katta sekunda) qilib sozlangan va Mezrobi Rost, Mezrobi Segoh, hamda Mezrobi Navo deb nomlangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Holmurodovna R. U. I., Oqila S. Makom art is a priority in the musical culture of Uzbekistan //Проблемы педагогики. – 2020. – №. 2 (47). – С. 87-88.
2. Kholmuradovna R. U., Obidovna R. M. Social norms, sanctions and personality //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 21-2 (99). – С. 115-118.
3. Рамазонова У. Х., Сайфуллаева О. М. Развитие чувства ритма у детей //Проблемы науки. – 2021. – №. 1 (60). – С. 49-51.
4. Ramazonova U. X., Esanova M. J. An`anaviy xonandalik rivojida maqomlarning o`rni //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 496-501.
5. Ramazonova O. K., qizi Mustaqimova G. G. Formation and Development of National Musical Traditions //european journal of innovation in nonformal education. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 336-339.
6. Рамазонова Ў. Х. ТАЛАБАЛАРДА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТУШУНЧАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ, ГУРУХ БИЛАН ИШЛАШ ВА УНИ БОШҚАРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ.

7. Kholmurodovna U. R. Formation of publicistic performing skills in singing. – 2021.
8. Рамазонова У. Х., Эсанова М. Ж. ПОДГОТОВКА МОЛОДЫХ ПЕВЦОВ К АНСАМБЛЕВОМУ ВЫСТУПЛЕНИЮ //Наука, техника и образование. – 2021. – №. 2-1. – С. 88-91.
9. Ramazanova U. H., Muhamadova M. The spiritual impact of traditional sound exercises on the minds of students. – 2022.
10. Ramazanova O. K., Shukurov M. Historical development of status. – 2022.
11. Kholmurodovna R. O., Abdulatif T. Note Reading Exercises in Primary Classes in Music Schools //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2024. – Т. 4. – №. 5. – С. 231-233.
12. Kholmurodovna, R. O., & Ilkhomovich, T. R. (2024). A Look at Some of the Problems of Teaching Solfeggio in Children's Music and Art Schools. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(5), 228-230.
13. Jamilovna E. M. Musiqa o'qituvchisini zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga tayyorlash //INTERNATIONAL CONFERENCE ON ADVANCE SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 160-164.
14. Kholmurodovna, Ramazonova Ogiloy, and Torayev Ruslan Ilkhomovich. "A Look at Some of the Problems of Teaching Solfeggio in Children's Music and Art Schools." *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION* 4.5 (2024): 228-230.
15. Jamilovna E. M. Musiqa o'qituvchisini zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga tayyorlash //INTERNATIONAL CONFERENCE ON ADVANCE SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 160-164.
16. Kholmurodovna R. O., Abdulatif T. Note Reading Exercises in Primary Classes in Music Schools //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2024. – Т. 4. – №. 5. – С. 231-233.
17. Kholmurodovna, Ramazonova Ogiloy, and Torayev Ruslan Ilkhomovich. "A Look at Some of the Problems of Teaching Solfeggio in Children's Music and Art Schools." *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION* 4.5 (2024): 228-230.
18. Saidaxmedov S. et al. XORAZM MAQOMLARINING TALABALARGA O'RGATISH USULLARI //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2022. – С. 324-326.

19. Ramazanova U. H., Muhamadova M. The spiritual impact of traditional sound exercises on the minds of students. – 2022.
20. Ramazanova O. K., qizi Mustaqimova G. G. Formation and Development of National Musical Traditions // *European journal of innovation in nonformal education*. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 336-339.
21. Рамазонова У. Х. Эсанова Махлиё Жамиловна Подготовка Молодых Певцов К Ансамблевому Выступлению. – 2021.
22. Рамазонова Ў. Х. Талабаларда маънавий-ахлоқий тушунчаларни шакллантириш, гуруҳ билан ишлаш ва уни бошқариш тамойиллари // *Scientific progress*. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 586-590.
23. Ramazonova U. X., Esanova M. J. An'anaviy xonandalik rivojida maqomlarning o'rni // *Science and Education*. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 496-501.
24. Olimov S. S., Mamurova D. I. Directions For Improving Teaching Methods // *Journal of Positive School Psychology*. – 2022. – С. 9671–9678-9671–9678.
25. Aminov, A. S., Mamurova, D. I., & Shukurov, A. R. (2021, February). Additional and didactic game technologies on the topic of local appearance. In *E-Conference globe* (pp. 34-37).
26. Olimov S. S., Mamurova D. I. Information Technology in Education // *Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress*. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 17-22.